

**ПЪРВИ БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ПРОФЕСИОНАЛНАТА СТРУКТУРА
НА ХРИСТИЯНСКОТО НАСЕЛЕНИЕ НА ГРАД СВИЩОВ
В СРЕДАТА НА XIX В.**

Гергана ГЕОРГИЕВА

Abstract: *The article presents new information on the socio-economic development of Svishtov in the 19th c. extracted from unpublished Ottoman documents. In the 19th c. Svishtov developed as one of the main Danubian harbors in the Lower Danube which played crucial role in trade relations between Bulgarian lands, Wallachia and Central Europe. It is characterized by intensive economic progress, based mainly on trade and production of clothes and shoes. The new primary sources reveal details about its socio-economic structure. There was a high level of specialization of merchants – salt trade was one of its basic characteristics. It is also evident the predominance of the small scale merchandise. The land transport was as well presented as water transport. The relatively well-developed economy of Svishtov is presented also by the high annual income declared by the taxpayers.*

Key words: *Balkan economic development in the 19th century; Danubian harbors, Svishtov, trade between Bulgarian lands and Wallachia, Bulgarian merchants*

JEL: N 9, N 93

Свищов е стар град, с богата антична история. Въпреки някои прекъсвания във времето и изместването на градския център, той запазва значението си на важна крепост, военен и стопански център¹.

Разположението му и удобните му връзки с вътрешността на страната

¹ Повече за стопанското развитие на град Свищов през различните исторически периоди виж в: Друмева 2010, с. 45-78; Данаилова 1943; Кийл 2017; Апостолов 1980; Ганчев 1996; Радков, Донеvски, 2007; Данова.

обуславят ролята му на транзитно-транспортен възел, важен търговски център, съчетан с развитието на различни занаяти и разнообразно селскостопанско производство в околностите. С включването му в широките граници на Османската империя и разширяването на вътрешния пазар, значението на свищовското пристанище се увеличава. Така бавно и постепенно се подготвя неговият икономически възход през Възраждането (Drumeva 2010, pp. 77-78). Значението на Свищов и останалите дунавски градове в икономиката и търговията на балканските земи на Османската империя се засилва особено след отварянето на Дунава за свободно плаване на австрийски кораби през 1834 г. и разпространението на парните кораби по реката (Danailova, 1943, p. 15).

Поредица от новооткрити османски регистри от категорията теметтуат дефтери² представят Свищов и неговата икономика десетилетие по-късно – през 1845 г., фиксирайки вече развитите традиции на занаятите и търговията в града. Теметтуат дефтерите на махалите на град Свищов се съхраняват в Османския архив в Истанбул³. Те дават ясна представа за броя на домакинствата и основните данъкоплатци в града, техните занятия, данъци и имоти.

В демографско отношение в средата на XIX век Свищов е средно голям град. По предварителни данни в него има 836 мюсюлмански домакинства (ханета) (около 4 180 души мюсюлманско население) и 976 християнски домакинства (около 4 880 души). Следователно, ако към посочените бройки се приложи приетият от демографите индекс 5 – означаващ броя членовете на обикновеното нуклеарно семейство през периода, то през 1845 г. жителите на Свищов са около 9 060 души. Тази цифра подлежи на анализ и въз-

² Теметтуат дефтерът е тип османски регистър, който представя в пълнота всеки данъкоплатец в дадено населено място – неговото лично и бащино име, професия, платени данъци за годината, недвижимо имущество и годишен доход. Този тип дефтери са съставени през 1845–1846 г. за всички градове и села в рамките на Румелия и Анадола – балканските и малоазийските провинции на Османската империя, с цел пълното описване на данъкоплатното население и неговите доходи. Тази информация е нужна на османската власт във връзка с предприетите финансови и военни реформи. Теметтуат дефтерите, които наброяват над 17 000 броя, се съхраняват в Османския архив в Истанбул.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi – Istanbul, ML. VRD. TMT.d, 15943, 15947, 15949, 15952, 15955, 15957, 15958, 15960, 15962, 15963, 15968, 15974. Това е първото им представяне пред читателска аудитория и публикуване на част от информацията, поместена в тях. Изнамирането им стана възможно благодарение на тримесечна стипендия за работа в Османския архив – Истанбул, предоставена от Американския научен център – София.

можни корекции, тъй като повечето от историческите източници от този период сочат едно население от 20–21 000 души в града (Danailova, 1943, pp. 21-22). Различието е възможно в случай че не всички вписани в теметтуат дефтерите домакинства са обикновени нуклеарни семейства. В много от тях има регистрирани пълнолетни мъже – синове на главата на домакинството, за които не ни е известно дали са женени или неженени. Тоест, поради факта, че османските документи регистрират само данъкоплатците – мъжете в активна трудоспособна възраст, ние не можем да определим броя на жените и децата и точния брой на жителите на даден град или село.

Градът има 8 мюсюлмански и 6 християнски махали.

Таблица 1.

Махалите в град Свищов

Махала	Брой домакинства	Религиозна принадлежност
Чоха и Ефляк махалеси	125 домакинства	Християни
Годор	114	Християни
Хезиран	289	Християни
Поп Георги	202	Християни
Поп Михо	190	Християни
Туна и Кады махалеси	108	Мюсюлмани
Хаджи Абдуллах	97	Мюсюлмани
Хаджи Рамазан	219	Мюсюлмани
Ихсанийе	103	Мюсюлмани
Хаджи Абди	125	Мюсюлмани
Джами-и джедид	92	Мюсюлмани
Хаджи Махмуд	92	Мюсюлмани

Професионална и стопанска структура на град Свищов

Обобщената картина на различните занаяти и поминъци в теметтуат дефтера до голяма степен отразява познатите тенденции и общи наблюдения за града, като обаче я допълва и развива, давайки конкретни данни за броя

на мъжете, упражняващи даден занаят/поминък. Водещи според теметтуат дефтера от 1845 г. са търговията, транспорта, *корабоплаването*, но също така производството на текстил, дрехи и обувки.

Като особено големи групи се очертават копачите (чападжийи) – 208 души и арабаджиите (70 д.)⁴. Първата говори за значението на селското стопанство в околностите на града – напомня за географското положение на Свищов, който е обграден от плодородни земи, затова земеделието, отглеждането на градини и лозя, е важна част от неговата икономика. Втората спомената група на арабаджиите потвърждава профила на града като пристанище и търговско средище.

Над 50 души имат също групите на членовете на екипажи на кораби (59 д.), терзиите (58 д.) и бакалите (57 д.). Те могат да бъдат поставени в различни направления, които обаче очертават профила на града – важността му на пристанище, значението на търговията на дребно и производството на платове и дрехи.

По-точна представа дава групирането на занаятите по отрасли, които се допълват и обогатяват и показват по-ясно кои производства и кои суровини са водещи за стопанството на Свищов. Наблюдава се голямо разнообразие в упражняваните занаяти и поминъци – над 55 броя различни поминъци, което не е характерно за всички селища. За сравнение ще посоча данни от други изследвани теметтуати, според които в Габрово има 56, в Трявна 35, а в Лясковец 19 регистрирани занятия. Това разнообразие може да се използва като доказателство и за развитата стопанска структура на градската икономика в Свищов.

Таблица 2.

Основни стопански отрасли в град Свищов

Земеделие	235 души
Търговия	176
Транспорт	162

⁴ Посочените цифри вероятно ще претърпят някои изменения в бъдеще, тъй като изследването на регистъра все още не е завършено и предстои доуточняване в терминологията за някои от данъкоплатците. Те обаче няма да променят цялостната картина и процентното разпределение на отделните отрасли.

Текстил, дрехи, обувки	132
Дървообработване	51
Наемни работници	22
Металообработване	21

Водещата роля на отрасъла **земеделие** се дължи на големия брой копачи (чападжии) – 208 души, който надвишава всички останали професионални групи.

Таблица 3.

Земеделие

Копачи / чападжии	208 души
Градинари / бостанджии	17
Пазачи (на лозя, градини) / баглар бекчи	9
Земеделец / зераи	1

Тази особеност е свързана с географските условия и развитието на земеделието в околностите на града. Предвид факта, че Свищов е разположен в плодородна равнина, отглеждането на плодове, зеленчуци и лозя в непосредствена близост до града и ангажирането на голяма част от населението с тази дейност е напълно логично (Danailova, 1943, pp. 10, 21, 32). Чужденците, които посещават Свищов, отбелязват изобилието на различни продукти и ниската им продажна цена (Bur-Markovska, 1977, p. 38). Описанията на унгарски пътешественици рисуват една романтична картина на региона – добре поддържани лозя, хубаво вино и изобилие от продукти (Dgumeva, 2010, p. 67).

Трябва да се подчертае, че в повечето български градове от XIX век наемната работна ръка без специални професионални умения е значителен процент от градското население и съставя прослойката на неквалифицираната и най-нископлатена работна ръка. Затова голямата група на копачите се вписва в тази тенденция, балансирайки необичайно малките групи на слугите (хизметкяри) – 20 души и наемните работници (аргати) – само един. Спе-

цифичното в случая е обаче, че не всички копачи декларират ниски доходи. Всъщност доходите в групата варират от 250 до 900 гроша годишно. Което означава, че има разнообразие в статута и в дейността им. Вероятно някои от тях притежават и обработват свои градини. Характеристиката на групата и на този вид труд предстои да бъде изследвана в детайли.

Веднага след тях се нарежда групата на търговците. Първите регистрирани сведения за участие на свищовски търговци в международната търговия се появяват през 1622 г. в документите на митницата в Сибиу за платени такси на свищовски търговци (Maslev, 1991, pp. 113-114; Panova 1980, p. 66). През XVII век свищовлии заемат позиции и в другия важен търговски център на Трансилвания – Брашов⁵. В кондиката на Гръцката компания в Брашов се срещат имената на няколко свищовски търговци (Maslev, 1991, p. 114). Така с развитието на българското търговско съсловие свищовлии веднага печелят позиции в него и заявяват посоките на своята дейност.

Таблица 4.

Търговия

Бакали	57 души
Кръчмари	34
Туджари	34
Солари / тузджии	21
Аяк тиджарет	9
Ханджии	9
Черчии	4
Аттари	4
Джанбаз	1
Джелеп	1
Кърджия	1
Суватчия	1

⁵ Лукса Данаилова специално подчертава значението на връзките с Брашов за развитието на международната търговия в Свищов (Danailova, 1943, p. 15).

Посочените в дефтера търговски занятия се отличават с голямо разнообразие. Многобройни са хората, които упражняват търговия на дребно, като бакалите, черчиите, кърджиите и др. Групата още повече ще се увеличи, ако към тях прибавим и някои представители на занаятите, за които е отбелязано изрично, че се занимават с търговия. Например някои терзии не са записани в терзийския еснаф, а в групата на туджартите (*ербаб-и тиджарет*), което явно показва, че наред с производството те се занимават и с пласирането на своя и чужда стока.

Интересна подгрупа, която заслужава внимание, са тудджиите, специализирани в продажбата на сол. Още от ранното средновековие съществува постоянен приток и търговия с влашка сол, докарвана през пристанищата на Видин, Силистра и Свищов (Drumeva, 2010, p. 70). Разработените вече канали за внос на тази рядка за средновековието и важна стока се използват интензивно и от османците. Кануните на отделните български градове през османския период са ясно доказателство за това. Налага се специален режим на внос, много подробно се фиксират формите на продаване на солта, определят се хората, които имат монопол върху тази търговия, осъществява се османски държавен надзор над вноския поток, регламентира се изкупната и продажната цена в различните пристанища, определят се сериозни натурални такси върху влашката сол, от които османското правителство печели допълнително, наред с регулираната определена държавна цена (Tsvetkova, 1972, pp. 55-56).

С много малка разлика в числеността на заетите в него на трето място се нарежда транспортният отрасъл.

Таблица 5.

Транспорт

Член на екипаж на кораб/ сефине	59 души
Лодкари / кайъкчии	31
Арабаджии	70
Кираджии	2

Транспортът е неразривно свързан с търговията и нейното обслужване. При вече ясно очертанятия профил на Свищов като търговски център, транс-

портът – сухопътен и воден, е значителна част от неговата икономика и приходи. Като се има предвид, че Свищов се приема за връзка между българските градове Влашко, Трансилвания и Австрия (Danailova, 1943, p. 18), то ролята на хората, осъществяващи реално тези връзки и контакти, пренасящи стоките, е първостепенна. Както тревненци се специализират в превозване на стоки през старопланинските проходи, свързване на отделните географски области и обслужване търговията на габровските търговци (Pletnyiov, 1982, p. 56), така свищовлии развиват сериозно сухопътния и водния транспорт, за да осъществят връзката между северните и южните български земи с Влашко (Drumeva, 2010, pp. 69-70). Подробните регулации и разнообразните мита и такси, наложени върху преминаването на различни типове кораби през дунавските пристанища, отразени в кануннаметата на отделните градове, ясно показват размерите и интензивността на тази търговия (Tsvetkova, 1972). Османската власт се стреми да обхване не само търговията, но всички други стопански дейности в пристанищните градове, свързани с нейното развитие. Събират се мита и такси не само върху стоките, но и върху преминаващите плавателни съдове.

Производството на текстил, дрехи и обувки държи също значителен дял от икономиката на Свищов.

Таблица 6.

Производство на платове, дрехи, обувки

Шивачи / терзии	58 души
Хаффаф / обушари	29
Кюркчии	21
Абаджии	9
Бояджии	9
Пантофчии	2
Калпакчия	1
Кожар / табак	1

Терзийството наред с абаджийството са типични професии за българите и останалите немюсюлмани в балканските градове през XIX век

(Georgieva, 2011, с. 537, 538). Ако приемем за вярно твърдението, че терзийството е следващ етап в развитието на шивашките услуги след абаджийството, в който от работата с груби вълнени платове се преминава към обработката на по-фини платове и по-модерни кройки (Tsonchev, 1929, pp. 96, 97), можем да кажем, че свищовлии следват модите, наясно са с тенденциите и са част от модернизацията на това производство. В допълнение се произвеждат и луксозни скъпи връхни дрехи от кюркчиите, а в обушарството се залага на по-евтините обувки.

Горепосочените занаяти са тясно свързани с развитието на скотовъдството, тъй като зависят в доставката на суровини от него. В Свищовския регион традиционно се отглеждат големи стада. През XVI век е регистрирано участие на джелепи, изпълняващи едновременно ролята на търговци и доставчици на добитък, който откарват в пристанищата на Свищов и Никопол (Drumeva, 2010, p. 73). През XIX век се наблюдава наличието на богати търговци, които се занимават със суватчилък – отглеждане на стада с цел угояването им и реализирането на месото, кожата и мазнината на пазара. Суватчиите се появяват включително сред най-богатите свищовски християни през периода. Както и в други региони, отделните производства са взаимосвързани, особено, когато разчитат на суровини от един източник, като скотовъдството.

Много по-скромно са представени занаятите, свързани с обработка на дърво.

Таблица 7.

Дървообработване

Дюлгери	29 души
Дървари / балтаджии	22

Обработката на метали също не е силно развита, с изключение на златарството.

Таблица 8.

Металообработване

Златари / куюмджии	14 души
Казанджии	3
Ковачи	2
Ножар / бъчакчия	1
Калайджия	1

Трябва да се отбележи групата на рибарите – 39 души, която е типична за всички крайбрежни градове. Риболовът е едно от основните занимания по тези земи от ранните периоди в историята на Свищов. За важноста му свидетелстват облаганията с десетък на уловената риба, подробните предписания за даляни и риболовища в османските кануни (Цветкова 1972, с. 55-56). Според Мариана Друмева, статутът на риболова (и риболовците) не се различава съществено от този в средновековната българска държава: „В дарствените грамоти на средновековните български владетели на някои места между недвижимите имущества, предадени с пълен имунитет на определени феодални институции, се споменават и риболовища, подлежащи на таксуване.” (Drumeva, 2010, p. 71, n. 87).

В регистъра са отбелязани много малко занимания, свързани с производството на храна, с изключение на фурнаджиите и касапите. Липсват и занятия, свързани с интелектуален труд, освен свещениците – 7 души, които могат да се обособят в отделна категория.

Трябва да се отбележи, че в Свищов липсват хора без доходи, а като болни и инвалиди са посочени само двама. Това отличава града от останалите големи градове, където тези социални категории имат значително по-висок брой представители и свидетелства за стабилност на неговата икономика.

Разпределение по доходи

Таблица 9.

Разпределение данъкоплатците в град Свищов според размера на годишния им доход

От 0 до 1000 гроша	779 души	81%
1000–1999	143	15%
2000–2999	33	3%
3000–3999	9	1%
Над 5000	2	0,2%

Най-ниските регистрирани доходи са 90 гр. (един човек) и 180 гр. (един човек). Всички останали данъкоплатци декларират годишни доходи над 200 гр. Като цяло годишните доходи на свищовските жители са сравнително скромни – мнозинството се позиционира в диапазона между 300 и 600 гр., а средният годишен доход за града е 746 гр. За сравнение средният годишен доход в Габрово е 520 гр., в Самоков 432 гр., а в Лясковец 1 419 гр. (Georgieva, 2017, p. 93, Yaneva 2004, p. 67, Georgieva, 2014, p. 216,).

Разпределение на доходите до 1 000 гроша

Таблица 10.

Разпределение данъкоплатците с размер на годишния доход до 1 000 гроша

0–200 гроша	2 души
200–299	11
300–399	151
400–499	218
500–599	171
600–699	81
700–799	66
800–899	47
900–999	32

Интерес представляват естествено данькоплатците с най-високи годишни доходи.

Таблица 11.

Свищовските данькоплатци с годишен доход над 3 000 гроша

Махала	Име	Занятие	Общ доход	Доход от	Размер	Доход от имоти
Тодор	Боро ? син на Нено	?	3071	туджарлък	2200	870
Тодор	Ангелчо син на Петре	туджар	3080	туджарлък	2500	580
Тодор	Неделчо син на Цанко	тузджи	3101	туджарлък	2200	901
Тодор	Танас син на Димитре	туджар	3134	туджарлък	2500	634
Поп Михо	Иванчо син на Петро	туджар	3320	суватчилък	1200	-
Хезиран	Генко син на Ане?	туджар	3435	суватчилък, туджарлък	2500	935
Поп Михо	Апостол син на Николай	тузджи	3480	суватчилък	2000	
поп Георги	Иванчо син на Коста	тузджи, джелеп	3485	-	-	-
поп Георги	Пенчо син на Дамян	тузджи	3490	-	-	-
Тодор	Бакал ба- шъ Мито син на Недялко	туджар	5065	-	3300	1865
Тодор	Папазоглу Христо син на Иван	туджар	5200	туджарлък	4000	1200

Двамата най-богати свищовлии с доход 5065 и 5200 гроша са търговци. Търговци са и единият процент (10 души) с доходи над 3000 гроша. В групата преобладават туджарите и тузджиите – търговци на сол. Това ясно

показва, че търговията в Свищов е най-приходоносното занятие и икономически силният елит на града се съставя на сто процента от търговците.

Статията е далеч от идеята да изчерпи темата за стопанското развитие на Свищов през XIX век. Предстои да бъдат преведени и систематизирани данните за свищовските мюсюлмани, които ще допълнят картината на икономиката в града и най-вероятно ще прибавят нови, непознати нюанси в нея. Настоящият текст по-скоро предоставя масови и систематизирани данни за професионалната структура и икономиката на Свищов. Очертава се един град в силата си и в началото на своя възход като пристанищен и търговски център през Възраждането. Възход, който ще се усеща още по-силно през следващите десетилетия. Дефтерът предоставя солидна основа за по-нататъшно изследване, за поставянето на важните въпроси и за посоките на разработване стопанската история на Свищов през XIX век.

REFERENCES:

- Apostolov, Y, Ivanov, R & Ignatov, I 1980, *Svishtov in the Past and Today*, OF, Sofia. (in Bulgarian)
- Bur-Markovska, M 1977, *The Balkans and the Hungarian Market in the 18th Century*, Izdatelstvo na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Danailova, L 1943, *Materials for the Legal and Business History of Svishtov*, Hudozhnik Sofia. (in Bulgarian)
- Danova, N 'Trade, Corruption and Migration in Northern Bulgaria during a War (1806-1813)' in *The Institute for Market Economics*, viewed 13.10. 2017
<http://www.easibulgaria.org/assets/var/docs/Pouki_stopanska_history/Svistov_expulsion_corrption-and-trade.pdf> (in Bulgarian)
- Drumeva, M 2010, 'Demographic Picture of Svishtov until the Beginning of the Bulgarian Revival', *Dialogue*, no. 4, pp. 45-78. (in Bulgarian)
- Ganchev, St 1996, *Svishtov. Contribution to Its History*, Poliprint, Vratsa. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2011, 'Temettuat Defters as a Source for the History of Shumen' in *Bulgaria Starts Here. Materials from the Second National Conference on History, Archeology and Cultural Tourism "Traveling to Bulgaria" – Shumen, 14–16.05.2010*, Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", Shumen, pp. 531-543. (in Bulgarian)

- Georgieva, G 2015, 'Lyaskovets – a Balkan Town and Its Economic Development in the Middle of the 19th Century', *Proceedings of Regional Historical Museum of Gabrovo*, vol. 2, pp. 209-226. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2017, 'General Data on the Demographic, Social and Economic Structure of Gabrovo in the 1840s, According to Ottoman-Turkish Documents', *Proceedings of Regional Historical Museum of Gabrovo*, vol. 4, pp. 92-109. (in Bulgarian)
- Kiel, M 2017, 'Svishtov and the Region in the 15th – 19th Centuries' in Kiel, M *Bulgaria Under Ottoman Rule. Collected works*. Tendril, Sofia, 2017, pp. 219-236 (in Bulgarian)
- Maslev, St 1996, *The Trade of the Bulgarian Lands and Transylvania in the 16th – 17th Centuries*, Izdatelstvo na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Panova, S 1980, *Bulgarian Merchants in the 17th Century*, Nauka i izkuvstvo, Sofia. (in Bulgarian)
- Pletnyov, D 1982, 'The Social and Economic Development of Tryavna in the 18th – 19th Centuries' in *Tryavna*, OF, Sofia, pp. 42-59. (in Bulgarian)
- Radkov, R & Donevski, P 2007, *Svishtov. Cultural and Historical Landmarks*, Abagar, Sofia, 2007. (in Bulgarian)
- Tsvetkova, B 1972, *Studies of Urban Economy in 15th – 16th Centuries*, Nauka i izkuvstvo, Sofia. (in Bulgarian)
- Tsonchev, P 1929, *From the Economic Past of Gabrovo*, Hudozhnik, Sofia, 1929. (in Bulgarian)
- Yaneva, S 2004, 'Samokov: An Ottoman Balkan City in the Age of Reforms', in H. Kayoko H & Aydin, M (eds), *The Ottoman State and Societies in Change: A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers*, Kegan Paul, London, New York, Bahrein, 2004, pp. 47-76.

Correspondence address:

Gergana Georgieva – Associate professor, PhD
'St Cyril and St Methodius' University of Veliko Tarnovo
Faculty of History
2 T. Turnovski str. 5000 Veliko Turnovo
Tel.: (+ 359) 887 243025
E-mail: gergana.ig@gmail.com